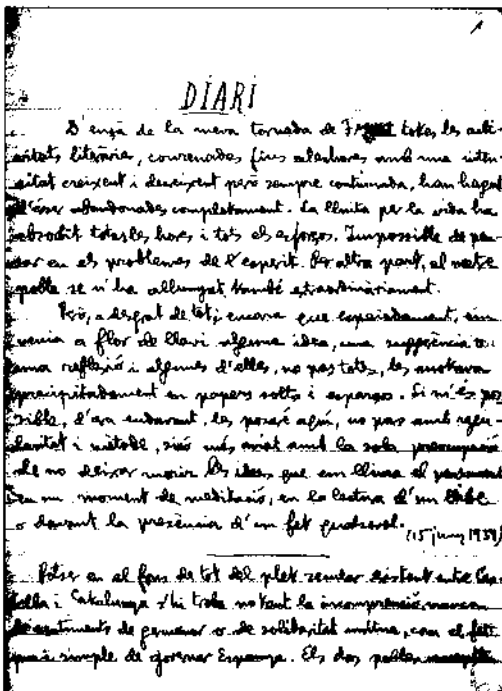

Memòria i ficció en l'obra de Joan Baptista Xuriguera

Llorenç Soldevila i Balart

Universitat de Vic

Pàgina inicial del diari de Joan Baptista Xuriguera (1951).

En la producció estrictament memorialística de Joan Baptista Xuriguera, en total quatre mostres de dietaris de diferent extensió, dos de publicats (*Els núvols de l'Empordà. La Vajol, Figueres, Roses, l'Escala*¹ i *Diari del primer any d'exili a França*²) i dos d'inèdits (en el fons documental en possessió de la família), hi trobem les experiències, sovint traumàtiques, d'haver viscut i sobreviscut la cruenta Guerra Civil i l'exili. Tanmateix, en bona mesura, són el complement més testimonial de l'altra part de la seva producció, el cicle narratiu —o novel·lesc— de *La vida d'en Joan Ventura*, que, amb dosis de ficció de distint calibre, descriu la seva trajectòria vital. Tal com ell la definia: «Cada llibre representa una etapa de la vida de Joan Ventura, el personatge principal de l'aventura d'un home que va néixer a començaments d'aquest segle i que ha viscut intensament els transcendents episodis que han tingut lloc durant la seva existència, que les circumstàncies han fet agitada, crítica i crucial per a la seva terra».³

En una mena de colofó, al sisè volum del cicle, *La Guerra Civil*, dóna pistes sobre el model del qual partí per pensar-lo: «Aquesta obra, ja completament escrita, ens recorda altres novel·les cícliques, com ara les publicades a França *Jean Christophe* de Romain Rolland, i *Les Thibault* de Roger Martin du Gard, a les quals podríem afegir la novel·la catalana *El pelegrí apassionat* de Joan Puig i Ferrer». Xuriguera hi pretén deixar constància dels records personals i històrics i col·lectius que li va tocar viure: «L'obra

1. Joan Baptista XURIGUERA, *Els núvols de l'Empordà. La Vajol, Figueres, Roses, l'Escala* (Barcelona, Editorial Claret, 1984), 116 p.

2. Joan Baptista XURIGUERA *Diari del primer any d'exili a França* (Barcelona: Editorial 7 1/2, 1981), 173 p.

3. Contracoberta d'*El núvol de foc*.

presenta els principals episodis de la vida d'un home nascut a principi del nostre segle i que li ha tocat de viure els esdeveniments transcendents que tots coneixem o hem sentit explicar ocorreguts a Catalunya, com són les eleccions de la Solidaritat Catalana (1907), la Dictadura de Primo de Rivera (1923), la Segona República (1931), la preparació de la sublevació militar del juliol de 1936, la darrera guerra civil i els anys de l'exili». ⁴

El cicle el componen un total de set novel·les publicades anys després ⁵ de ser pensades i redactades, alguna en plena Guerra Civil i, d'altres, a partir de 1940 i, per tant, en alguns casos elaborades en paral·lel amb els diaris i dietaris, i que no veurien la llum sinó a partir de 1963, encara en vida de l'autor, amb *El pare*, ⁶ seguida de *La vida nova*, ⁷ *El temps jove*, ⁸ *El núvol de foc*, ⁹ *Les hores heroiques*, ¹⁰ *La Guerra Civil* ¹¹ i *El pont de l'exili*. ¹²

4. Joan Baptista XURIGUERA, *La Guerra Civil* (Barcelona, Editorial El llamp, 1986), p. 279.

5. Tot fa pensar que autoeditades i, doncs, en bona part pagades a partir de la llibreria Ilerda, carrer Indústria, 39, de Barcelona, propietat d'un familiar de l'escriptor. Llibreria en la qual, segons una nota que incloïa als llibres, podien demanar-se si no estaven exhaurides, cosa que, d'altra banda, constata la mala distribució que devien tenir.

6. Joan Baptista XURIGUERA, *El pare* (Barcelona, Publicacions Ilerda, 1963), 227 p.

7. Joan Baptista XURIGUERA, *La vida nova* (Barcelona, Publicacions Ilerda, 1966), 243 p.

8. Joan Baptista XURIGUERA, *El temps jove* (Barcelona, Publicacions Ilerda, 1967), 232 p.

9. Joan Baptista XURIGUERA, *El núvol de foc* (Barcelona, Publicacions Ilerda, 1971), 228 p.

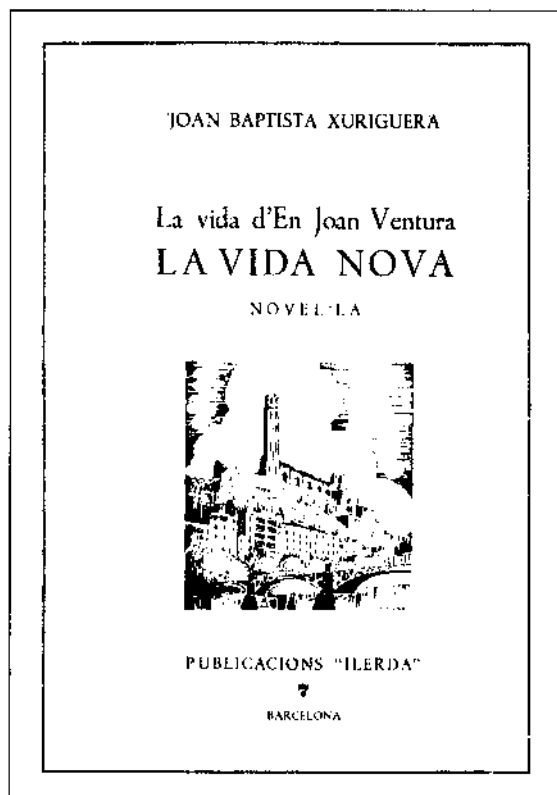
10. Joan Baptista XURIGUERA, *Les hores heroiques* (Barcelona, Editorial Pòrtic, 1985), 306 p.

11. Joan Baptista XURIGUERA, *La Guerra Civil*, 281 p. Fou escrita, segons l'autor, «en una bona part, mentre durava encara la Guerra Civil, i la documentació utilitzada i també l'estil corresponen a aquella època.»

12. Joan Baptista XURIGUERA, *El pont de l'exili* (Lleida, Virgili & Pagès, 1987), 219 p.

El pare, signada a Montauban (Montalbà) entre l'octubre de 1943 i el juny de 1944, narra els orígens de la nissaga, a Freixana, sens dubte, el nom de ficció del Menàrguens natal. És una novel·la dividida en dues parts de set i quatre capítols respectivament. La protagonitza el pare, Pau Ventura, conegut amb el sobrenom del Borràs. Pau creix en l'ambient d'un poble de pagès. S'enamora de Rosalia, amb qui es casa i, gràcies a l'amistat amb el metge d'Albesa, Josep Roure, aconsegueix una representació de màquines de cosir i, alhora, treballa en la fàbrica sucrra que es posa en marxa i és el signe de l'inici de la industrialització de la comarca. Precisament aquests canvis convertiran Pau en contramestre molt estimat pels seus companys a la fàbrica, però enfrontat al cacic de la zona, Martí Gateu que, al final, aconsegueix que l'acomiadin. A la segona part de la novel·la, es traslladen a viure a Balaguer. Tanmateix, la representació comercial no donarà per a mantenir la família, amb tres fills, un d'ells, en Joan Ventura, *alter ego* del narrador, i el pare haurà d'entrar a treballar en un molí. Tot és provisional fins que el metge d'Albesa els troba la consergeria d'una escola, a Lleida, on, al final de la novel·la, estan a punt de traslladar-se.

La vida nova, datada també a Montauban, entre 1944-1946, podríem definir-la com la novel·la de Lleida. Comprèn els anys d'infantesa i joventut, quan els pares decideixen traslladar-se a la capital del Segrià per fer-se càrrec del nou Grup Escolar, que va ser bombardejat durant la Guerra Civil, amb gran trasbals ciutadà a causa de la mort d'un grup d'alumnes i professors. Som al 1913, Joan Ventura té cinc anys. Al llarg dels tretze capítols en què es divideix el llibre, el narrador desgrana les vivències que fins als vint-i-cinc anys el van formar: l'escola, la família i, sobretot, la descoberta dels topants de la ciutat i els encontorns. Les aventures viscudes al castell quan encara hi havia militars, l'anada a les Barques del Tòfol a banyar-se, sense saber nedar, la descoberta del tràfec del carrer Major

Coberta de *La vida nova* (1966), segona novel·la del cicle *La vida d'en Joan Ventura*.

o l'encís d'esperar el nou dia ajagut en un banc dels Camps Elisis. En definitiva, l'aprenentatge de la llibertat.

El temps jove, tercer lliurament del cicle, ja va ser escrita a Barcelona i acabada el 31 d'octubre de 1964. Organitzada en quatre capítols i una endreça, narra els episodis d'enamorament de Joan Ventura, primer a Lleida, trasbalsat per la bellesa de la Roser Nogueras i, després, ja a Barcelona, on es trasllada seguint el períple de la noia, que és tancada en un internat de monges per oposició de la família a les relacions amb en Joan. Malgrat les trobades d'amagat, ella acabarà tornant al poble i casant-se amb un hisendat a gust del pare, i ell descobrirà de nou l'enamorament amb una noia alemanya, Helda, que durant uns dies viu en una dispesa de davant de la seva. Tanmateix, la noia s'evaporarà de la seva vida amb la mateixa fugacitat amb què hi havia arribat.

El núvol de foc, que consta de deu capítols amb diverses seccions cadascun d'ells, va ser acabada de redactar a Barcelona el 4 d'agost de 1966 i és, sens dubte, la novel·la de la sèrie més estructurada i travada a l'entorn de sis personatges que tindran diferents interrelacions. Emmarcada en els anys vint i trenta, a diferència de les anteriors, hi creix la importància del fresc històric amb unes bones descripcions dels moviments socials revolucionaris previs a la proclamació de la II República. A més a més, el protagonisme passa a mans de dues psicologies femenines, les de la Maria Teresa Oronell i Anna Moliner, amigues de la infància. La primera, aparellada amb Ignasi Vilanova que, un cop casats i traslladats a Barcelona, treballarà en la fàbrica dels Dalmau. Maurici, el germà gran dels Dalmau, metge, acabarà lligant-se sentimentalment amb l'Anna, gràcies, en part, a les pressions de Maria Teresa, qui, per la seva banda, serà assetjada sentimentalment pel germà petit, Jordi. Tanmateix, al centre de la trama, s'hi troba, de nou, Joan Ventura, un jove militant del Partit Social Català que, per atzar es creua en la vida de Maria Teresa, un dia que aquesta va a l'Ateneu Enciclopèdic Popular. S'enamoren, tot i que ella no li diu que és casada. L'Ignasi és ferit, juntament amb en Jordi, un dia de vaga davant de la fàbrica. Se salva gràcies a la intervenció fortuïta de Joan Ventura, que no sap que és l'home de Maria Teresa. Es troben amb ella cara a cara quan en Joan porta el ferit al pis. La policia atribueix l'autoria de l'atemptat a en Joan i aquest ha de fugir a França. Abans, però, Maria Teresa li diu que no pot seguir-lo i que s'ha de quedar amb l'Ignasi, a qui confessa l'aventura sentimental amb en Joan.

Les hores heroïques. Del 12 de febrer al 18 de juliol de 1936, dividida en sis capítols, a diferència de les quatre novel·les precedents i en sintonia de la que la seguirà, *La guerra civil*, són redactades les primeres, el 7 de desembre de 1937 i, la segona, abans de l'estiu de 1938. El procés de redacció de *Les hores heroïques* va ser accidentat, segons diu l'autor en el pròleg

fou escrita «els primers mesos de la Guerra Civil i el text ha seguit un llarg itinerari. Passà a França i hi romangué els onze anys que durà l'exili, per retornar després a Catalunya, on ha restat al calaix uns altres trenta anys». Sobre els continguts reals i ficticials del llibre diu l'autor: «Molts d'ells es podrien considerar com a viscuts i la informació procedia sovint dels organismes oficials, centres sindicals i polítics i, també, de la premsa del dia».¹³

Respecte a *La Guerra Civil*, també en una nota d'advertència al lector, afirmava: «Aquesta novel·la fou escrita, en una bona part, mentre durava encara la Guerra Civil, i la documentació utilitzada i també l'estil literari corresponen a aquella època. Potser avui, al cap de cinquanta anys, la seva lectura pot semblar obsoleta, però no he volgut corregir-la ni retocar-la per no llevar-li tota la naturalitat i el verisme que tenia en aquells moments dramàtics».

El que sí és cert és que *Les hores heroiques* és el nucli generador de tota la resta de novel·les. Així, en el primer capítol fa referències a dos amors tinguts abans que Joan Ventura baixés a viure a Barcelona, la Maria Teresa Oronell que, després, centrarà l'acció d'*El núvol de foc*, i la Roser Nogueras del poble, que el deixarà per un altre de més posició en la trama d'*El temps jove*.¹⁴ I, encara, cap al final de la novel·la, quan Joan Ventura s'acosta a l'Ateneu Enciclopèdic Popular recorda el dia que va conèixer Maria Teresa: «Ella tenia raó, sí. Fou un núvol de foc que ens cremà, igual com la flama crema les ales d'una papallona».¹⁵ De fet, doncs, en aquesta primera novel·la del cicle ja tenia el germen de dos personatges femenins de dues de les altres peces narratives i el títol d'una d'elles.

La trama de *Les hores heroiques* es concentra especialment en els fets polítics que es van esdevenir el febrer de 1936, mentre que els episodis de la revolta del juliol són enllestits ràpidament en l'últim capítol de la novel·la. Joan Ventura amb uns amics participen de les manifestacions en contra del govern de dretes del Bienni Negre que ha empresonat el govern de la Generalitat. En la fugida, un d'ells, Sebastià Masferrer, escapant de la policia, cerca refugi en un pis del carrer de Sant Pere Més Baix, on troba els germans Miquel i Gracieta Portella que donaran un cert joc a aquesta novel·la més coral. El primer s'acostarà al Partit Social Català d'en Ventura, la Gracieta acabarà enamorant-se de Manuel Martí, el millor amic de Ventura. Mentrestant, aquest estarà pendent de les cartes que li envia la Sílvia, una jove de vint anys, del poble, amb un perfil molt tòpic de mentalitat petit burgesa, que acabarà baixant a Barcelona i lligant-se sentimentalment amb en Ventura. Al llarg de la novel·la, una altra misteriosa dama, Laura Pelegrí, separada i amb un fill amb idees feixistes, que habita en la mateixa pensió del protagonista, al carrer Bergara, amb qui viurà moments molt intensos d'una relació sentimental escabrosa i de discussions pels plantejaments polítics. La dualitat sentimental, ja ho hem dit, a la fi, es decanta per la jove i desimbolta Sílvia.

Les hores heroiques és un novel·la eminentment urbana. S'hi retrata la Barcelona de l'època, des del nucli medieval a l'Eixample passant pel barri de Sants, on viuen alguns dels companys obrers de Ventura i fent una de les poques descripcions literàries que tenim del Tibidabo, on les parelles protagonistes pugen a divertir-se després de l'arribada de Sílvia a Barcelona, just en les hores prèvies de la revolta.

Hem dit que és una novel·la més coral i més ambiciosa pel que fa a l'abast sociològic del plantejament. Tanmateix, els episodis individuals dels protagonistes, a voltes no acaben d'encaixar sense alguns desajustaments amb les

13. Joan Baptista XURICUERA, *Les hores heroiques*, p. 7.

14. *Ibidem*, p. 32 i 33.

15. *Ibidem*, p. 214-215.

descripcions dels fets històrics que s'hi tracten. Ara bé, constatem que és una de les poques mostres, juntament amb els episodis d'*Incerta glòria*, de Joan Sales, que retraten la Barcelona prèvia a la Guerra Civil.

La Guerra Civil, datada a La Vajol, el 20 de juliol de 1938, està estructurada en sis capítols, alhora organitzats en diferents seccions. S'hi narren les vivències a partir del 18 de juliol de 1936, primer a Barcelona, en la lluita contra els revoltats i, a partir del capítol dos, a Lleida, on es trasllada Joan Ventura, a petició d'antics companys, a dirigir el diari del partit, cosa que ja feia a la capital del país. Els altres amics van voluntaris al Front d'Aragó, del qual se'n descriuen episodis de lluita, i allí moren en Pere Castells i Miquel Portella, i hi és ferit Manel Martí que, finalment, serà traslladat a l'Hospital de Lleida. Per la seva banda, Joan Ventura es casa amb Sílvia i es traslladen a la capital del Segrià. Un dels episodis històrics de la guerra, a banda de la lluita al front, que millor són descrits ni que sigui amb certs tons d'ambigüitat pel que fa a la denúncia de noms de partits, és la persecució que els comunistes estalinistes van fer pels volts de maig de 1937 contra la gent del POUM. Ventura i els companys són protagonistes d'aquesta repressió, una guerra civil dins d'una altra guerra civil. Dels Fets de Maig, directament, l'autor no en parla, però sí dels escamots que arriben a Lleida per a liquidar tota resistència poumista. I de la repressió a rereguarda contra elements sospitosos de col·laboracionisme. Concretament, Ventura, sent alcalde accidental de Lleida ha de salvar un cosí de dretes d'una mort segura. Finalment, Joan Ventura i Sílvia baixen a Barcelona per a refugiar-s'hi i, un dia, passejant, es troben Laura Pelegrí, envellida, que els diu que té ganes que arribin els feixistes.

La novel·la estricta es tanca amb l'arribada a Barcelona de Sebastià Masferrer, un dels companys revolucionaris que encara eren al front lluitant, també represaliat pels comunistes que

no volen quintacolumnistes al front. Un epíleg afegit després de la redacció de la novel·la sintetitza el desenllaç de la guerra, amb especial èmfasi sobre els bombardejos a Barcelona i Lleida, i l'arribada l'octubre de 1938, a La Vajol, nom no citat explícitament en el text, de la família Ventura i el posterior pas a França.

Justament aquest epíleg es correspondria en la descripció molt més ampliada de les vivències d'aquests darrers mesos de guerra a La Vajol descrites a *Els nivols de l'Empordà. La Vajol, Figueres, Roses, l'Escala*. Aquest llibre s'organitza en vint-i-vuit capítols breus i un epíleg que descriuen la vida en aquest poble abans de partir cap a l'exili. Sempre amb un record molt cordial de Lleida i les vivències que hi deixà lligades. El mes de gener de 1939, quan «La guerra avançava, aleshores de pressa i s'apropava sensiblement. I, per tal d'evitar caure en les seves malles, calia fugir, allunyar-se del seu abast, alliberar-se del perill».¹⁶

El pont de l'exili és la novel·la que clou el cicle. La va enllestir a Barcelona el 4 de maig de 1969. En cinc capítols narra l'arribada i els anys que viuen Joan Ventura i la seva muller a Montauban, el període de residència a Caussade, els entrebancs de tot tipus que han de superar per a poder tirar endavant. S'hi parla dels camps de concentració, especialment del de Septfonds, de la intervenció providencial d'un tal Dr. Rossell en més d'un trencacolls... De fet, possiblement, és el títol que més a prop està d'un llibre de memòries perquè si canviéssim els noms dels protagonistes se'ns hi narra, fil per randa, la trajectòria de Xuriguera a l'exili de Montauban. A més a més, amb voluntat notarial, arriba un moment, a partir del capítol titulat «Estampes» que passa a donar i valorar dades estadístiques sobre els morts exiliats i els naixements de fills d'espanyols a Montauban. Completa aquesta tendència a la memòria amb

16. Joan Baptista XURIGUERA, *Els nivols de l'Empordà...*, p. 113.

Coberta d'El pont de l'exili (1987), novel·la que tanca el cicle La vida d'en Joan Ventura.

una sèrie de retrats de personatges singulars que conegué a l'exili, alguns de tan significatius com mossèn Josep M. Llorens i Ventura, mestre de capella de la catedral de Lleida, o la narració del traspàs de Manuel Azaña, president de la República. Encara en el capítol cinquè i últim fa unes llargues llistes dels noms dels alumnes que Joan Ventura tingué al llarg dels anys que va donar classes d'espanyol a càrrec de l'ajuntament de la ciutat. Acaba amb una rememoració de totes les amistats i els amors tinguts al llarg de la vida (Manuel Martí, Maria Teresa, Silvia, que acabà sent la seva esposa). Tot plegat el fa adonar de la importància d'haver sobreviscut als atzars de la història, ell, la dona i els dos fills.

Diari del primer any d'exili a França comprèn anotacions de diari entre el 26 de gener de 1939, data de la caiguda de Barcelona en mans feixistes, i acaben el 21 de juny de 1940 quan

«La meua filleta ja té cinc mesos. Vull posar aquesta llibreta al fons d'una maleta. No són pas, aquests, uns moments per a escriure sinó per a sofrir. França ha perdut la guerra». ¹⁷ Quan es decideix a editar-lo, hi afegeix una anotació datada el 7 de maig de 1945, dia de la capitulació alemanya en la Segona Guerra Mundial. Les anotacions de tot l'any que passa a Montauban i Caussade no només parlen del dia a dia de l'exili, sinó que hi fa algunes digressions prou significatives a records del passat. Per exemple al dia del casament amb la Lola a Lleida, el desembre de 1936.

Coberta del *Diari del primer any d'exili a França* (1981). El jove de la fotografia és Pau Xuriguera i Parramona.

El 14 d'octubre, s'hi exclama del fet de no escriure amb continuïtat tot allò que voldria:

17. Joan Baptista XURIGUERA, *Diari del primer any d'exili a França*, p. 165.

«Voldria escriure, però no puc. Voldria ordenar el meu treball i m'és impossible. Em volten pel cap arguments i més arguments. Tinc força per a desenrotllar-los i entusiasme per a convertir-los en novel·les...».¹⁸ I, encara, sobre les condicions d'escriure: «Faig aquestes notes assegut a terra i amb les quartilles damunt els genolls».¹⁹ En les anotacions prenen especial rellevància les referències a Pau, el germà, de qui no en saben res de fa temps i que al final constaten: «El més greu de tot és que foren "els nostres" els qui mataren el meu germà Pau, el més bo, el més intel·ligent, el millor lluitador i el més noble de tots». I segueix: «No sé, fins avui, les causes que hagin pogut influir en la desaparició del meu altre germà, d'en Pere».²⁰ Dues morts que marcaren profundament el futur dels dos germans Xuriguera que restaren vius, Joan Baptista i Ramon. El llibre es tanca amb un desig

d'esperança que, lamentablement, no s'havia de fer realitat. Arran del triomf dels aliats en la Segona Guerra Mundial, escrivia: «Els Aliats no han acabat encara llur tasca. Hi ha uns pobles que no han estat alliberats. Són els que constitueixen la Península Ibèrica».²¹

Com a conclusió podem afirmar que la interrelació entre obra de ficció i els dietaris d'en Joan Baptista Xuriguera és indiscutible, una i altres es retroalimenten, s'enriqueixen i fan possible un fris històric personal però també col·lectiu d'uns anys de gran efervescència, primer, i de grans penalitats, després. Una obra memorialística de gran ambició escrita a batzegades per la imposició dels fets històrics, però que es presenta com un corpus molt original i, en alguns aspectes, únic, en el panorama literari català sobre la guerra i l'exili.